

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

Харківське історико-філологічне товариство

Український СВІТ

у наукових парадигмах

Збірник наукових праць

Випуск 1/2014

УДК 811.161.2 + 39 (477)
ББК 81.411.1 + 63.5 (4УКР)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- **Маленко О. О.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- (головний редактор);
- **Ворожбіт В. В.**, д-р пед. наук, проф. (Харків);
- **Голобородько К. Ю.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Дорошенко С. І.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Лисиченко Л. А.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Ломакович С. В.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Новиков А. О.**, д-р філол. наук, проф. (Глухів)
- **Борисов В. А.**, канд. філол. наук, доц. (Харків)
- **Піддубна В. В.**, канд. філол. наук, доц. (Харків)
- (заст. головного редактора)
- **Терещенко В. М.**, канд. філол. наук, доц. (Харків)
- **Умрихіна Л. В.**, канд. філол. наук, доц. (Харків)
- **Юр'єва К. А.**, канд. пед. наук, доц. (Харків)
-

РЕЦЕНЗЕНТИ:

- **Нелюба А.М.**, д-р філол. наук, проф., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
- **Сюта Г.М.**, канд. філол. наук, ст. наук. співр., Інститут української мови НАН України

Ухвалила вчена рада Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
(*протокол №4 від 5 вересня 2014 року*)

У 41 Український світ у наукових парадигмах : Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. — Харків: ХІФТ, 2014. — Вип. 1. — 160 с.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3281 від 18.09.2008.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Блюхера, 2, м. Харків, Україна, 61168

ISBN 978-966-1630-25-2

© Автори статей, 2014
© Обкладинка У. Мельникова, 2014
© Макет В. Журенко, 2014

УКРАЇНІСТИКА В КОНТЕКСТІ ЧАСУ

Ірина Богданова МОДЕЛЮВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕТИЧНОЇ КАРТИНИ У ТВОРЧОСТІ ХАРКІВСЬКИХ РОМАНТИКІВ 20–40 РОКІВ XIX СТОЛІТТЯ	90
Володимир Борисов НАУКОВЕ ОСМИСЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ В XIX СТ.	93
Лідія Лисиченко, Тетяна Лисиченко РОЛЬ ХАРКІВСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЧНОЇ ШКОЛИ В ЗАПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ В 20–30-ті РОКИ XX СТ.	100
Лілія Петрова-Озель ТРАДИЦІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗМУ В УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ (на матеріалі праць О. Г. Муромцевої)	108
Анатолій Новиков З ІСТОРІЇ ОДНОГО ВОДЕВІЛЮ МАРКА КРОПИВНИЦЬКОГО	114

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ

Наталія Варич СТРАТЕГІЇ ПОШУКІВ КОНСТИТУЮВАННЯ СПРАВЕДЛИВОГО ОСВІТНЬОГО ПОЛЯ УКРАЇНИ	120
Олена Садоха «ПЕРША ЧЕСНОТА» ЯК БАЗОВИЙ ЧИННИК РЕФОРМУВАНЬ В ОСВІТНЬОМУ ПОЛІ УКРАЇНИ	125
Катерина Юр'єва ОСВІТА В РЕАЛІЯХ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	131

ЕТНОЛОГІЯ. ЕТНОПЕДАГОГІКА. ЕТНОПСИХОЛОГІЯ

Вікторія Ворожбіт-Горбатюк ВИТОКИ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ КРІЗЬ ПРИЗМУ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ СУЧАСНОСТІ.	142
Наталія Нестеренко МОДЕЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ В УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО)	147
Тетяна Ходєєва ЕТНОПЕДАГОГІКА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: РЕЦЕПЦІЯ НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНОГО ДОСВІДУ В ОСВІТІ Й ВИХОВАННІ	153

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.	158
---	-----

незважаючи на зростаючу монополізацію соціальними (зокрема й освітніми) інститутами можливості здійснювати такі зустрічі.

Варто відзначити ще один важливий теоретико-практичний момент щодо здійсненого аналізу пошуків альтернатив сучасним освітнім системам крізь призму справедливості як «першої чесноти». Вони сприяють не тільки усвідомленню сутності усталених систем, унаочненню їхніх функцій та можливості проектувати реформи, а й провокують переосмислити питання про взаємовизначення сутності людини та природи сучасних соціальних інститутів, що характеризує світогляд та мову.

Для постіндустріальної людини стає неухильним вибір між удосконаленням вчинку та вдосконаленням творчості, зростанням у здатності творити. Такий вибір відкритий для культури загалом, залежить від інституціонального стилю, обраного культурою, зокрема це стосується й освіти. Розвиток сучасної освітньої системи в Україні, як і в світі, реалізується через пошук та здійснення освітніх альтернатив, через розв'язання зіткнень прогресивної політики та культу ефективності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бернштейн Б.* Класс, коды, контроль: структура педагогического дискурса / Б. Бернштейн; (пер. И.В. Борисовой). — М. : Просвещение, 2008. — 272 с.
2. *Гадамер Г.-Г.* Диалектическая этика Платона (феноменологическая интерпретация «Филеба») / Г.-Г. Гадамер — СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2000. — 256 с.
3. *Лакруа Ж.* Избранное: Персонализм / Ж. Лакруа. — М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2004. — 608 с.
4. *Оріховський С.* Напучення польському королеві Сигізмунду Августу / С. Оріховський // Українські гуманісти епохи Відродження. У 2 ч. — К. : Основи, 1995. — Ч. 1. — 432 с.
5. *Рікер П.* Право і справедливість / П. Рікер; [Пер. з фр.]. — К. : Дух і літера, 2002. — 216 с.
6. *Сухомлинський В. А.* Избр. произв.: В 5 т. / В. А. Сухомлинский. — К., 1980. — Т. 5. — 512 с.
7. *Фрейре П.* Образование как практика освобождения / П. Фрейре; (пер. И.В. Борисовой). — М. : Просвещение, 2009. — 272 с.
8. *Хабермас Ю.* Философский дискурс о модерне. / Ю. Хабермас; (пер. М. М. Беляева, К. В. Костина и др.). — М. : Весь мир, 2003. — 416 с.
9. *Honneth A.* Kampf um Anerkennung. Zur moralischen Grammatik sozialer Konflikte / A. Honneth — Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 1992.

УДК 37.01

Катерина Юр'єва

ОСВІТА В РЕАЛІЯХ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті схарактеризовано сучасний стан етнонаціональної структури населення України. На основі аналізу концептуальних документів та новітніх навчальних програм зроблено огляд перспективних моделей розвитку освіти в умовах етнокультурного розмаїття сучасного українського суспільства.

Ключові слова: освіта, культура, етнокультурне розмаїття, суспільство, підготовка, полікультурна освіта, виховання.

В статті охарактеризовано сучасне становище етнопольової структури населення України. На основі аналізу концептуальних документів і новітніх навчальних програм здійснено огляд перспективних моделей розвитку освіти в умовах етнокультурного різноманіття сучасного українського суспільства.

Ключевые слова: образование, культура, этнокультурное разнообразие, общество, подготовка, поликультурное образование, воспитание.

The current state of the ethnocultural structure of the society in Ukraine was characterized. On the basis of the critical analysis of the conceptual documents and the updated syllabuses the perspective strategies of education development in the modern ethnoculturally diverse Ukrainian society were outlined

Keywords: education, culture, ethnocultural diversity, society, training, multicultural education, upbringing

Важливою відмінною рисою сучасності є постійна активізація процесів міжкультурної комунікації в усіх аспектах життя суспільства як на міжнародному, так і на внутрішньодержавному рівнях та зростання їхнього соціально-політичного, соціально-економічного, соціально-культурного значення. Міграційні процеси, що є нині характерними практично для всіх регіонів планети, значною мірою змінили етнополітичну карту світу, практично не залишивши на ній гомогенних в етнокультурному відношенні держав. За висновками вчених, на сучасній політичній мапі світу налічується лише одинадцять держав, які не є поліетнічними: Барбадос, Бахрейн, Ботсвана, Катар, обидві Кореї, Коста-Ріка, Лесото, Туніс, Уругвай, Японія [17, с. 184] (?оліетнічними вважаються держави, у яких етноменшинні спільноти складають 10 і більше відсотків населення).

Зазначені тенденції притаманні й сучасному українському суспільству. Так, у загальних положеннях проекту Концепції державної етнопольової політики України прямо вказується на стрімкі демографічні зміни кількісного і якісного характеру, що в умовах глобалізації відбуваються в етнопольовій структурі українського суспільства: «змінюється чисельність усіх нинішніх етнічних компонентів українського народу, відбувається поява й зростання чисельності національних меншин, які обрали Україну як місце проживання впродовж останнього часу» [11].

За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року [13], на теренах нашої держави мешкали представники 134 народів, з них на Харківщині — представники 111 етносів. Безумовно, сам факт багатоетнічності не є новим для України. Представники різних народів здавна мешкали на її теренах. Зокрема, за даними довідника «Етнопольовна структура українського суспільства» [1]: греки — із середини I тисячоліття до н.е., вірмени — з IV ст., білоруси — з раннього Середньовіччя, німці — з кінця X ст., поляки — з XI ст., румуни і чехи — з XIII ст., гагаузи — з кінця XIV ст., роми — з середини XV ст., грузини — з 40х рр. XVIII ст., естонці — з 1861 р. тощо.

Разом із тим, сьогодні Україна має справу з хвилею новітньої міграції, що привела на її землю носіїв різноманітних, часто досі не знайомих широким колом населення культур.

Характерна для сучасного світу активізація торгівлі й туризму, міжнародна співпраця вчених і митців, мобільність кваліфікованих спеціалістів, студентів

і спортсменів, економічні та вимушені міграції спричинюють також перебування на території України значної кількості іноземців.

Як повідомив Державний комітет України у справах національностей та міграції (з посиланням на Центр новин ООН), Україна упродовж декількох років посідає четверте місце за кількістю міжнародних мігрантів після таких країн як США, де число громадян інших країн, хто прибув на навчання, у бізнесових справах, для проведення спільних наукових досліджень, у пошуках роботи тощо, у 2005 році становило 38,4 млн. осіб або 20,2% їх загальної кількості у світі, Росії (12,1 мільйонів осіб або 6,4%) та Німеччини (10,1 млн., 5,3%). В Україні вже в 2005 році налічувалось 6,8 млн. мігрантів або 3,6% їх світової кількості (варто наголосити, що тут враховано дані про міграційні потоки між колишніми республіками СРСР після його розпаду). Крім Росії та України, з пострадянських республік до першої «двадцятки» потрапив тільки Казахстан, посівши в ній 17-у позицію (2,5 млн. мігрантів, або 1,3% відсотків їх загальної кількості у світі) [4].

З прийняттям Закону України «Про імміграцію» (2001) [2] простежується стабільна тенденція до збільшення кількості іммігрантів² та осіб, які бажають отримати дозвіл на імміграцію³ в Україну. При цьому законодавство нашої держави гарантує їм ті ж права і свободи, що й громадянам України, а також очікує від них виконання тих же обов'язків, якщо інше не передбачено Конституцією та іншими законами України, а також міжнародними договорами України [3]. Також Закон «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» констатує, що «іноземці та особи без громадянства є рівними перед законом незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної належності, статі, мови, ставлення до релігії, роду і характеру занять, інших обставин» [там само].

Серед іншого, «іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, а також яким надано статус біженця в Україні, мають право на освіту нарівні з громадянами України. Усі інші іноземці та особи без громадянства оплачують своє навчання, якщо інше не передбачено законодавством України та міжнародними договорами України. Іноземці та особи без громадянства, прийняті до навчально-виховних закладів України, мають права і обов'язки учнів і студентів відповідно до законодавства України» [3].

Метою статті є огляд перспективних стратегій розвитку освіти в умовах етнокультурного розмаїття сучасного українського суспільства.

Намагаючись модернізувати національні системи освіти згідно з викликами сьогодення, урядовці, вчені, педагоги різних країн розробляють численні теоретичні та прикладні підходи до вирішення проблем підготовки молодого покоління до ефективної життєдіяльності в умовах культурної строкатості сучасного суспільства. Розглянемо найбільш цікавий та перспективний, з нашої точки зору, зарубіжний досвід, що може бути корисним для українських освітян.

Оскільки поштовхом до розробки концепцій і моделей мультикультурної/полікультурної/міжкультурної освіти стала фактична поліетнічність суспільства, першим практичним кроком була розробка концепції *освіти національних меншин*, що інтенсивно розвивалась у США наприкінці 60-х — початку 70-х років ХХ століття. Нею проголошувалися рівні освітні права і можливості для всіх громадян. Почали створюватися школи та класи для дітей представників етнічних меншин. До змісту освіти в таких навчальних закладах включалися курси етнічної історії, мистецтва, рідної мови. Але досвід показав, що такий підхід іноді призводив до ще більшої ізоляції, етнокультурної замкненості меншинних груп.

Натомість була висунута ідея *поліетнічної освіти*, що мала вирішувати завдання соціалізації молодого покоління і передбачала вивчення численних оточуючих культур та набуття вмінь конструктивно взаємодіяти з їх представниками. На думку відомої американської дослідниці Г. Бейкер, саме поліетнічна освіта має бути фундаментом полікультурної [18].

Неабиякий інтерес має для нас і тлумачення Г. Бейкер культурного різноманіття. За її переконанням, воно охоплює культурні відмінності етнічних і расових меншин, релігійних груп, мовні, гендерні розбіжності, вікові особливості та особливості, зумовлені економічним станом, фізичними й розумовими вадами [19].

Для сучасної української системи освіти (як і для педагогів усіх пострадянських держав) актуальною є розроблена на початку 80-х років ХХ століття американським дослідником Д. Бенксом концепція *полікультурної освіти*. Її завдання автор убачав у тому, щоб:

- 1) допомогти учням усвідомити свою належність до певної культури чи до кількох культур;
- 2) допомогти розвинути розуміння і сприйняття інших культур;
- 3) спонукати учнів до участі в житті різноманітних культурних груп;
- 4) допомогти учням якомога повніше реалізувати свій індивідуальний людський потенціал [20].

Принципи полікультурної освіти містять такі ідеї:

1. Полікультурна освіта є процесом.
2. Полікультурний підхід в освіті має бути загальним і обов'язковим.
3. Зміст полікультурної освіти детермінується особливостями конкретного соціального оточення (суспільства).
4. Усі члени шкільного співтовариства мають бути залучені до процесу полікультурної освіти.
5. Необхідною і обов'язковою є спеціальна підготовка педагогічного колективу, батьків і лідерів етнічних співтовариств до реалізації ідей полікультурної освіти.
6. Полікультурна освіта має починатися з усвідомлення учнями власної етнічної приналежності.
7. Полікультурна освіта не повинна обмежуватися певними часовими рамками.
8. Ідеї полікультурності мають бути інтегровані у зміст шкільної освіти [20].

Показово, що започаткована в США концепція мультикультуралізму прийшла на зміну так званій концепції «плавильного казана», згідно з якою все етнокультурне розмаїття з часом мало «переплавитися» на якісно нову загальнонаціональну американську культуру. Але життя спростувало теоретичні передбачення. Стало зрозуміло, що переважна більшість етнічних культур успішно протистоїть асиміляційній політиці [15]. Варто зазначити, що історія побудови міжетнічних, міжкультурних відносин у колишньому СРСР і Сполучених Штатах Америки має деякі спільні риси.

Нині в Україні, за визначенням української дослідниці О. Ковальчук, освіту, спрямовану на збереження, розвиток і взаємодію усього різноманіття культурних цінностей, норм, зразків і форм діяльності, що існують у певному суспільстві, на передачу цього спадку молодому поколінню, виховання толерантності і вміння жити в полікультурному суспільстві, називають полікультурною освітою. Основною ідеєю полікультурної освіти є принцип діалогу і взаємодії різноманітних культур, який передбачає, що найбільш повно власна культура усвідомлюється лише при взаємодії, діалозі різних культур, коли стають видимими

та зрозумілими особливості кожної окремої культури. У сучасних умовах взаємодія культур характеризується насамперед тим, що загальнолюдське допомагає усвідомити об'єктивну цінність «свого», глибше зрозуміти його своєрідність (шляхом порівняння), виявити нові сторони функціонування і прогноз розвитку [5, с.28].

Низка концептуальних документів конкретизує ідеї полікультурної освіти стосовно різноманітних аспектів духовного життя сучасного українського суспільства.

Так, Концепція громадянського виховання [6], беручи до уваги поліетнічність української держави, проголошує, що об'єднання різних етносів і регіонів України задля розбудови й вдосконалення суверенної, демократичної держави, громадянського суспільства можливе лише на основі демократичних цінностей. При цьому серед провідних принципів громадянського виховання молодого покоління маємо підстави зосередити увагу на таких:

- принцип культуровідповідності, що передбачає органічну єдність громадянського виховання з історією та культурою народу, його мовою, народними традиціями та звичаями, які забезпечують духовну єдність, наступність та спадкоємність поколінь;
- принцип інтеграції, що передбачає інтегрованість української національної культури у контекст загальнодержавних, європейських і світових цінностей, у загальнолюдську культуру. Реалізація цього принципу означає, що у процесі громадянського виховання мають забезпечуватись передумови для формування особистості, вкоріненої у національний ґрунт і водночас відкритої до інших культур, ідей та цінностей. Лише така особистість здатна зберігати свою національну ідентичність, оскільки вона глибоко усвідомлює національну культуру як невід'ємну складову культури світової.

Серед завдань громадянського виховання Концепція виокремлює:

- формування інтеграційного менталітету, сприйнятливості до культурного плюралізму, загальнолюдських цінностей, толерантного ставлення до інших культур і традицій;
- вироблення негативного ставлення до будь-яких форм насильства; активне попередження тенденцій до виявлення деструктивного націоналізму, проявів шовінізму, фашизму, месіанських налаштованостей.

Водночас важливе місце у змісті громадянського виховання посідає формування культури міжетнічних стосунків. Культура міжетнічних відносин — це, як зазначається в Концепції, реалізація взаємозалежних інтересів етносів, народностей у процесі економічного, політичного, соціального і духовного життя на принципах свободи, рівноправності, взаємодопомоги, миру, толерантності.

Культура міжетнічних стосунків проявляється у повазі інтересів, прав, самобутності великих і малих народів: у підготовці особистості до свідомого життя у вільному, демократичному суспільстві; готовності й умінні йти на компроміси з різними етнічними, релігійними групами заради соціального миру в державі.

Згідно з основними положеннями Концепції, громадянське виховання має стимулювати також розвиток планетарної свідомості, яка передбачає відчуття єдності й унікальності життя на Землі, повагу до всіх народів, їх прав, інтересів і цінностей; розуміння світу як єдності і різноманітності, системи держав, які мусять мирно співіснувати, співпрацювати в умовах свободи, на засадах моральних ідеалів, гуманізації міжнародних стосунків, визнання головним пріоритетом права людини нації і народів, постійної уваги до світових проблем.

Одним з ключових понять Концепції є інтеркультурне виховання, що передбачає навчання різноманітності культур, виховання поваги та почуття гідності у представників всіх культур, незалежно від на расового або етнічного походження, сприйняття взаємозв'язку та взаємовпливу загальнолюдського та національного компонентів культури в широкому значенні.

Проект «Концепції гуманітарного розвитку України» (2008), розроблений Національним інститутом стратегічних досліджень [7], виходить з того, що наша держава є європейською за своєю цивілізаційною належністю і тому у своєму розвитку має спиратися на європейську людиноцентричну систему цінностей. Серед основних принципів гуманітарного розвитку країни визначено якнайповніше використання та розвиток культурних надбань нації у багатогранності зв'язків з іншими національними культурами, відкритість для міжкультурної взаємодії з метою забезпечення належного місця України у європейському і глобальному гуманітарному просторі. При цьому, на думку авторів Концепції, у суспільній свідомості має утвердитися сприйняття української культури як сукупності культур усіх національних меншин та етнічних груп, інтегрованих у єдиний культурний організм.

Виходячи із зазначеного, до основних завдань у сфері гуманітарного розвитку віднесено:

- збереження та розвиток культурного різноманіття мовно-етно-релігійних складових сучасного українського суспільства як потужного ресурсу гуманітарного розвитку, культурного збагачення нації;
- визнання пріоритетності розвитку, підтримки та поширення сфери функціонування культури титульного етносу — інтегруючого чинника національної ідентичності, основи сталого розвитку Української держави-нації.

Проект Концепції національного виховання студентської молоді (2009) базується на визнанні того, що глобальний простір, у який інтегрується наша студентська молодь, передбачає засвоєння надбань культури різних народів. Тому постає потреба в виробленні в студентській молоді здатності до інтеграції у світовий соціокультурний простір за умови збереження української національної ідентичності [8]. Одним з ключових принципів національного виховання студентської молоді автори Концепції вважають принцип культуровідповідності, що передбачає опануванні молодим поколінням надбань народної культури, культур інших народів світу, а також забезпеченні духовної єдності, наступності та спадкоємності поколінь [Там само].

Одну з вдалих спроб узагальнити наявний досвід полікультурної освіти та адаптувати його до реалій українського сьогодення було зроблено колективом авторів навчально-методичного посібника для викладачів вищих навчальних закладів з курсу за вибором для студентів соціогуманітарних спеціальностей «Людина у полікультурному суспільстві» [9].

Зокрема, автори посібника розуміють полікультурність української освіти як систему навчання та виховання, за якої ті, хто навчається, одержують теоретичні та практичні знання і навички у межах двох або кількох культур, що розрізняються за своїми пізнавально-інформаційними, етносоціальними, етнопсихологічними, релігійно-конфесійними, мовними та іншими особливостями [9, с. 11].

Даючи власне трактування поняття «полікультурна освіта», автори посібника визначають її як процес цілеспрямованої соціалізації дітей і молоді, що передбачає оволодіння системою національних і загальнокультурних цінностей, комунікативних і емпативних умінь, які дозволяють людині здійснювати міжкультурну

взаємодію, виявляти розуміння «іншості» і толерантність у стосунках з носіями різних культурних традицій [Там само].

При цьому автори посібника зазначають, що освіта у полікультурному суспільстві України сьогодні має формувати в студентів особливий спосіб мислення, який засновано на ідеях свободи, справедливості, рівності між людьми, пошани до їх прав і свобод, до прав і свобод всіх соціальних груп, спільнот і товариств. Цей міждисциплінарний процес має пронизувати всі дисципліни навчальної програми, а не лише окремі курси, він повинен відображатися також у методах і стратегіях навчання.

Серед завдань полікультурної освіти визначено такі:

- формування в студентів свідомої позитивної ціннісної орієнтації особистості щодо власної історії, полікультурної за своєю природою;
- виховання в них пошани до історії і культури інших народів та етнічних груп, сприйняття розмаїття соціального і культурного середовища як цінності, формування толерантного ставлення до культурних та інших відмінностей, толерантності до іншого способу життя та стилю поведінки, заснованої на розумінні відмінностей; розуміння необхідності збереження розмаїття культур як умови цілісності світу; прийняття рівноправ'я громадян незалежно від їхньої етнічної, мовної конфесійної приналежності, права людини на вільну особисту культурну самоідентифікацію — паралельно зі створенням умов для адаптації та інтеграції людини до нової культури, що притаманна громаді міста регіону, країни; формування здатності студента до особистого самовизначення та самоідентифікації;
- розширення меж світогляду майбутніх фахівців, розвиток здатності усвідомлювати відносність думок, що панують у суспільстві, критично аналізувати будь-яку інформацію, кліше, стереотипи, однобічні образи щодо інших людей та їхніх культур, аби уникнути помилкових висновків; формування вміння розцінювати системи цінностей і норм за мірою їх конкретної історичної важливості для певних видів діяльності, інтегрувати елементи інших культур у власну систему мислення та цінностей;
- набуття студентами досвіду, соціальних установок і ціннісних орієнтацій на міжкультурну комунікацію та обмін [9, с. 11–12].

На наш погляд, одним з найдієвіших засобів підготовки молодого покоління до ефективної життєдіяльності в багатокультурному суспільстві (який, до того ж, уже довів на практиці свою ефективність) є розроблений та впроваджений в Автономній Республіці Крим інтегрований курс «Культура добросусідства» [12]. Його метою є виховання соціально компетентних, критично мислячих і толерантних особистостей, свідомих громадян і патріотів України, добре знайомих з рідним краєм, які пишуться ним, прагнуть і вміють відповідально керувати його життєдіяльністю, зберігати і примножувати його природний, економічний і культурний потенціал.

При розробці курсу був вивчений і узагальнений досвід, отриманий у процесі організації та проведення літніх «таборів миру», «круглих столів», семінарів, конференцій з питань мультикультурної освіти, толерантності та міжетнічної взаємодії. Навчальний курс «Культура добросусідства» складається з регіональної програми з міжкультурного освіти дітей дошкільного віку і дванадцяти взаємопов'язаних і структурно тотожних програм для 1–12-х класів (по 35 навчальних годин щорічно), кожна з яких має свою назву, що відображає провідну ідею змістовної частини курсу у відповідному класі.

Кожен курс складається з таких тематичних блоків: географія, історія краю; матеріальна і духовна культура населення півострова; світові релігії в регіоні; декоративно-прикладне мистецтво, ремесла; традиційний побут і етикет; «мова сусіда»; аксіологія; конфліктологія і медіація; краєзнавча і пошуково-дослідницька робота [12].

Логічним продовженням програми навчального курсу «Культура добросусідства», що за результатами апробації була схвалена й рекомендована Міністерством освіти і науки України для використання на загальнодержавному рівні, є спецкурс «Основи добросусідства» для студентів ВНЗ [10].

Курс базується на узагальненні теоретичних розробок, що існують у фаховій літературі, носить проблемний і прикладний характер, покликаний дати студентам необхідні знання, вміння і навички у сфері міжкультурної взаємодії, розвинути здатність аналізувати міжкультурну ситуацію, ефективно нею керувати, приймати цінність різноманіття думок і позицій.

У процесі його засвоєння студенти навчаються розуміти важливість культурних відмінностей у міжнаціональному контексті, розпізнавати різні ставлення до часу і простору, інформації, прийняття рішень та лідерства. Курс дозволяє розвинути навички розпізнавання і критичного ставлення до стереотипів і забобонів по відношенню до цінностей інших культур на основі знань про особливості географічного середовища, історії, лінгвокультурної ситуації регіону, традиційної культури етносів, які там мешкають [10].

Міністерством освіти і науки України у співпраці з Офісом Верховного комісара ОБСЄ у справах національних меншин упродовж липня-серпня 2014 р. у Харківській, Львівській, Херсонській областях та місті Київ було проведено дослідження й експрес-аналіз ситуації щодо задоволення освітніх потреб представників національних меншин, а також вивчення можливостей поширення міжкультурної освіти й виховання толерантності шляхом запровадження курсу «Культура добросусідства».

У зв'язку із загостренням на сході країни суспільно-політичної ситуації внаслідок російської агресії, переселенням частини громадян з тимчасово окупованої території України й необхідністю розвитку гуманітарної освіти, культури діалогу й толерантності серед дітей та дорослих, а також міжрегіонального співробітництва й формування громадянської ідентичності дітей та молоді, зважаючи на рекомендації експертів Офісу Верховного комісара ОБСЄ у справах національних меншин, МОН України рекомендувало створити в Харківській, Львівській, Херсонській областях та місті Київ творчі групи для адаптації програм і навчально-методичного комплексу курсу «Культура добросусідства» для навчальних закладів усіх рівнів.

Здійснений огляд дає підстави для висновку про те, що в сучасних умовах етнокультурного розмаїття суспільства можливі три основні стратегії розвитку освіти: *асиміляційна (етнонівелювальна)*, яка потенційно може привести до втрати групами етнокультурної унікальності та дифузності етнічної ідентичності особистості; *сегрегована (етнодиференціювальна)*, що гіпотетично сприяє визначеності етнокультурної ідентичності, посиленню позитивної валентності етнічної ідентичності в представників етносу, але, за висновками Є. Чорного, також спричинює розвиток акцентованих форм етнічної самосвідомості, до посилення етноізоляційноувальних тенденцій і до проблем в адаптації особистості в багатокультурному суспільстві [14, с. 13]; *полікультурна (етноінтегрувальна)* стратегія, що потенційно сприяє розвитку унікальності етнічних культур при збереженні певного інтегрувального початку (спільного соціокультурного простору, спільної мови

міжкультурного спілкування тощо) та веде до формування таких особистісних якостей як толерантність і полікультурна/міжкультурна компетентність.

Разом із тим, події в Україні останніх місяців кардинально змістили акценти в усьому вітчизняному суспільно-гуманітарному дискурсі. Нині ми є свідками процесів, які повністю змінюють усталені уявлення щодо індивідуальної та групової ідентичності, процесів категоризації в площині «свій — чужий», міжгрупових взаємовідносин тощо.

Як зазначає громадський діяч, член Харківської правозахисної групи, директор Незалежного культурного центру «Indie» Борис Захаров, «під час Євромайдану українці стали більш толерантними до інших етносів і націй, людей з іншим кольором шкіри, представників інших релігій та конфесій. Моніторинг, що здійснюється правозахисниками, свідчить, що поінакшала тематика ксенофобії — нетолерантність етнічна, расова, релігійна, сексуальна тощо — відійшли на другий план. Ксенофобія в Україні змінила свої «мішені»: побільшало нетолерантності за політичними ознаками, симпатіями» [16].

Отже, для науковців — психологів, соціологів, педагогів — відкривається нове дослідницьке поле. А для освітян, які працюють на ниві соціалізації молодого покоління в умовах культурного розмаїття сучасного суспільства, виховання толерантності та міжкультурної компетентності, з'являються нові виклики й нові горизонти для творчого пошуку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Етніонаціональна структура українського суспільства* : довідник / [В. Б. Євтух, В. П. Трощинський, К. Ю. Галущко, К. О. Чернова]. — К. : Наукова думка, 2004. — 344 с.
2. Закон України «Про імміграцію» // Урядовий кур'єр. — 2001. — №119 від 07.07.2001.
3. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2009. — №38. — С. 535.
4. *Інформація про стан міграційної ситуації в Україні* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.scnm.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=48867&cat_id=47922; Тархов С. А. Итоги переписи населения Украины 2001 года / С. А. Тархов // Четвертые сократические чтения по географии. Научные теории и географическая реальность : сб. докладов / под ред. В. А. Шупера. — М. : Эслан, 2004. — С. 144–164.
5. *Ковальчук О. С. Полікультурний підхід у сучасній шкільній освіті Росії* : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Ковальчук Олена Сергіївна. — К., 2003. — 230 с.
6. *Концепція громадянського виховання* [Електронний ресурс] / наук. творч. колектив авторів: Боришевський М. Й., Рябов С. Г., Сухомлинська О. В. та ін. — Режим доступу : <http://www.khpg.org/index.php?id=976002302>
7. *Концепція гуманітарного розвитку України* [Електронний ресурс] / роб. група, кер. групи — Радник Президента України, Голова Нац. ради з питань духовності і культури при Президенті України, академік НАН України Жулинський М. Г. — Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/Table/koncsep.htm>
8. *Концепція національного виховання студентської молоді*. Затверджена рішенням Колегії Міністерства освіти і науки України (протокол № 7/2-4 від 25.06.2009) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.mon.gov.ua/gr/obg/2009/16_04_09.doc
9. *Людина у полікультурному суспільстві* : навч.-метод. посіб. для викл. вищих навч. закладів з курсу за вибором студентів соціогуманітарних спец. / Пометун О. І. Султанова Л. Ю. та ін.]. — К. : «Інжиніринг», 2010. — 248 с.
10. *Основи добрососедства* : програма спецкурса для студ. высш. уч. заведений Автономной Республики Крым [Електронний ресурс] / авт. кол. : Смирнов О. К. — рук. группы, Араджиони М. А., Брунова-Калисецкая И. В. и др. — Режим доступу : http://www.ciet.org.ua/docs/prog_cult/students.doc

11. *Проект* Концепції державної етнопонаціональної політики України (доопрацьований варіант за результатами громадських слухань 24.05.10) http://www.scnm.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=134812&cat_id=133444
12. *Проект* розробки курсу «Культура добрососедства» для учебных заведений Автономной Республики Крым [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.ciet.org.ua/rus/_jointprojcts/culture/index.htm
13. *Розподіл* населення за національністю та рідною мовою [Електронний ресурс] // Всеукраїнський перепис населення 2001 : результати / Державний комітет статистики України. — Режим доступу : http://www.ukrcensus.gov.ua/results/nationality_population/nationality_popul1/select_5/?botton=cens_db&box=5.1W&k_t=00&p=0&rz=1_1&rz_b=2_1%20%20%20%20%20%20%20&n_page=1
14. *Чёрный Е. В.* Психология моделирования поликультурного образования : монография / Е. В. Чёрный. — Симферополь : Сонат, 2010. — 539 с.
15. *Чертина З. С.* Плавиный котел? Парадигмы этнического развития в США. / Чертина З. С. — М. : ИВИ РАН, 2000. — 164 с.
16. *Чумак Ю.* Ксенофобия в Украине змінила свої «мішені» [Електронний ресурс / Юрій Чумак. — Режим доступу : <http://khpg.org.ua/index.php?id=1404166190>
17. *Янг К.* Категории культурного многообразия / К. Янг // Этнос и политика : хрестоматия / автор-сост. А. А. Прусаускас. — М. : Изд-во УРАО, 2000. — 395 с.
18. *Baker G. C.* Multicultural Imperatives for Curriculum Development // Teacher Education. USA. — 1973. — №2 (1).
19. *Baker G. C.* Planning and Organizing for Multicultural Instruction. — Addison-Wesley Publishing Company. USA, 1994. — 217 p.
20. *Banks J. A.* Multicultural Education: Historical Development, Dimensions, and Practice // Review of Research in Education. — Jan 1999. — vol. 19. — pp. 349.